

ВПЛИВ РФ НА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ ЧЕРЕЗ ПРОСУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ «РУССКОГО МІРА» ТА ПОЛІТИЧНИХ АГЕНТІВ ВПЛИВУ (ГРУЗІЯ, УКРАЇНА, МОЛДОВА)

RUSSIA'S INFLUENCE ON POLITICAL PROCESSES IN POST-SOVIET COUNTRIES THROUGH THE PROMOTION OF THE "RUSSIAN WORLD" IDEOLOGY AND POLITICAL AGENTS OF INFLUENCE (GEORGIA, UKRAINE, MOLDOVA)

Лисянський П.Л.,

*аспірант кафедри політичних теорій
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Ястребова В.А.,

*аспірант кафедри політичних теорій
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Сучасна політична система країн регіонів Східної Європи та Кавказу перебуває в стані суттєвих викликів екзогенного та ендогенного характеру, що виходить першочергово з деструктивного впливу РФ на політичні процеси даних країн. Ріст нестабільності в світі загалом і в регіонах Східної Європи та Кавказу зокрема спричинений в значній мірі гібридною агресією РФ. Це актуалізує проблематику вивчення впливу РФ на сусідні країни, що переважно чиниться в рамках ідеології т. зв. руского міра. Метою статті є визначення особливостей російського гібридного впливу на політичні процеси України, Грузії, Молдови, що базується на ідеології т. зв. руского міра. В статті вивчено сутність та особливості ідеології т. зв. руского міра, виходячи з її гібридизму та еkleктичності. Наголошено на ґрунтуванні даної ідеології на геополітичних і геокультурних конструктах. Виділено ключові складові ідеології т. зв. руского міра, до яких віднесено месіанство, панславизм, євразійство, спільність вітчизни, імперіалізм, шовінізм. Відзначено синкретизм ідеології т. зв. руского міра, що пояснює її орієнтацію на широкі цільові групи в різних країнах та регіонах світу. Наголошено на першочерговій орієнтації російського впливу на соціально-культурні аспекти та вторинність економічних важелів російського впливу на сусідні країни в рамках ідеології т. зв. руского міра. Зауважено ґрунтування російського впливу на сучасних медіа та комунікаційних технологіях, цифрових каналах і майданчиках. Наголошено на ключовій ролі про-російських агентів впливу в рамках гібридного впливу РФ. Узагальнено схему впливу РФ в рамках ідеології т. зв. руского міра на Україну, Грузію, Молдову. Запропоновано заходи з боротьби з гібридним впливом РФ, що мають комплексний характер і охоплюють правоохоронні, контр-розвідні, просвітницькі заходи, а також включають рішення з розбудови дієвих інституцій демократичного суспільства у відповідних країнах. Дане дослідження може бути корисним профільним дослідникам, експертам зі стратегічних комунікацій, громадським організаціям, органам державної влади. Перспективами майбутніх досліджень є розширення аналізу гібридного впливу РФ на короткостроковому та довгостроковому відрізках часу, а також аналіз російського впливу в інших регіонах світу.

Ключові слова: російський вплив; ідеологія руского міра; пострадянський простір; агенти впливу; гібридизм.

The modern political system of the countries of Eastern Europe and the Caucasus is in a state of significant challenges of exogenous and endogenous nature, which comes primarily from the destructive influence of the Russian Federation on the political processes of these countries. The growth of instability in the world in general and in the regions of Eastern Europe and the Caucasus in particular is largely caused by the hybrid aggression of the Russian Federation. This actualizes the problem of studying the influence of the Russian Federation on neighboring countries, which is mainly carried out within the ideology of the so-called Russian world. The purpose of the article is to determine the features of Russian hybrid influence on the political processes of Ukraine, Georgia, Moldova, based on the ideology of the so-called Russian world. The article studies the essence and features of the ideology of the so-called Russian world, based on its hybridism and eclecticism. It is emphasized that this ideology is based on geopolitical and geocultural constructions. The key components of the ideology of the so-called Russian world are highlighted, which include messianism, pan-Slavism, Eurasianism, common homeland, imperialism, chauvinism. The syncretism of the ideology of the so-called Russian world is noted, which explains its orientation towards wide target groups in different countries and regions of the world. The primary orientation of Russian influence on socio-cultural aspects and the secondary importance of economic levers of Russian influence on neighboring countries within the ideology of the so-called Russian world are emphasized. The basis of Russian influence on modern media and communication technologies, digital channels and platforms was noted. The key role of pro-Russian agents of influence in the framework of the hybrid influence of the Russian Federation is emphasized. The scheme of Russian influence within the ideology of the so-called Russian world on Ukraine, Georgia, Moldova is generalized. Measures to combat the hybrid influence of the Russian Federation are proposed, which are comprehensive in nature and cover law enforcement, counterintelligence, educational measures, as well as include solutions to build effective institutions of democratic society in the respective countries. This study may be useful for specialized researchers, experts in strategic communications, NGOs, public authorities. Prospects for future research are the expansion of the analysis of the hybrid influence of the Russian Federation in the short and long term, as well as the analysis of Russian influence in other regions of the world.

Key words: Russian influence; ideology of the Russian world; post-Soviet space; agents of influence; hybridism.

Постановка проблеми. Сучасна політична система країн регіонів Східної Європи та Кавказу перебуває в стані суттєвих викликів екзогенного та ендегенного характеру, що виходить першочергово з деструктивного впливу РФ на політичні процеси даних країн. Згаданий вище російський вплив чиниться в першу чергу в рамках парадигми т. зв. «русского міра», що базується на гібридному підході зі застосуванням комплексу заходів соціально-економічного та соціально-культурного спрямування. Основним інструментом в рамках гібридних заходів є політичні агенти впливу. Все це зумовлює вагомість викликів для країн зі згаданих регіонів (в першу чергу, для України, Грузії, Молдови), враховуючи їх тяглість в рамках т. зв. пострадянського простору та недостатньої стійкості змін, що охоплювали демократизацію та побудову ринкової економіки. Враховуючи це, проблематика сутності явища впливу РФ в рамках парадигми т. зв. русского міра, а також вибудова адекватних заходів у відповідь має постати за ключове завдання для дослідників. Виходячи з викладеного вище, значної актуальності набуває проблематика ідентифікації сутності та особливостей реалізації російського впливу на політичні процеси в сусідніх країнах регіонів Східної Європи та Кавказу, що ґрунтується на комплексі гібридних заходів і мають в основі діяльність політичних агентів впливу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці сутності та особливостям реалізації російського політичного впливу на сусідні країни присвячено ряд робіт. Масив досліджень вивчає як сутність російського геополітичного впливу загалом, так і особливості реалізації даного впливу на основі гібридних підходів.

Ряд робіт розглядає проблематику російського впливу в рамках гібридної агресії РФ як на сусідні країни, так і країни інших регіонів світу. Culver [1, с. 10–12] вивчає сутність і особливості гібридного впливу РФ на державні інституції в розвинених країнах Західної Європи та Північної Америки. Minzagarı [2, с. 8–9], в свою чергу, аналізує загрози російського гібридного впливу в країнах, що розвиваються (на прикладі Молдови). Jonsson [3, с. 24–27] вивчає проблематику еволюції підходів в розрізі комплексу російського гібридного впливу в площинах ЄС і НАТО. Kaunert [4, с. 160–161] аналізує проблематику впливу РФ на політичні процеси сусідніх країн в площині програми ЄС Східного партнерства (*EU Eastern Partnership*). Orenstein [5, с. 11–14] досліджує проблематику впливу РФ на менші країни в контексті її гібридної політики стосовно західних демократій.

В ключі впливу РФ на політичні процеси в Україні, в т. ч. в рамках концепції гібридизму, існує ряд досліджень. Шинкарук [6, с. 7–9] вивчає геополітичний аспект у державній політиці України,

зважаючи на російський вплив. Середюк [7, с. 67] аналізує проблематику північноатлантичного руху України як інструменту побудови стійкої конструкції держави в ключі впливу РФ на політичні процеси всередині країни. Майборода [8, с. 140–142] досліджує проблематику диверсифікованості української громадської думки з питання російської гібридної агресії. Мартинюк [9, с. 1–3] аналізує невійськову допомогу блоку НАТО в контексті збройної агресії РФ. Lohsen [10] вивчає проблематику скорочення російської м'якої сили в Україні (в світлі російської збройної агресії), а також трансформацію драйверів внутрішньої та зовнішньої політики України внаслідок зниження впливу про-російських настроїв і скорочення присутності агентів впливу РФ. Masters [11] аналізує проблематику російського впливу в контексті євроінтеграційного та північноатлантичного руху України, враховуючи особливості політики ЄС і США щодо України в поєднанні з подальшою гібридизацією дій РФ. Дослідження Friedrich Ebert Stiftung [12, с. 15–19] аналізує російський вплив на політичні процеси в Україні в контексті макропогляду на становище регіону Південно-східної Європи, а також проводить паралелі між гібридним впливом РФ в Україні та інших державах даного регіону.

Сутність і особливості геополітичного впливу РФ в Грузії досліджується в масиві робіт. Seskuria [13, с. 1–3] аналізує проблематику гібридної агресії РФ проти Грузії із застосуванням комплексу внутрішніх і зовнішніх засобів. Інша робота Seskuria [14] додатково аналізує проблематику врахування національних інтересів Грузії в контексті дискурсу про «гарантії безпеки» для РФ. Burkadze [15] вивчає вплив на Грузію в світлі російської збройної агресії в Україні в розрізі гібридного впливу соціально-культурних інституцій, медіа, дипломатію ЄС. Дослідження European Values Center for Security Policy [16, с. 7–9] вивчає проблематику агентів впливу РФ у Грузії з точки зору корозійної дії на політичні процеси в країні. Darieva [17] аналізує проблематику російського впливу в Грузії в світлі новітньої хвилі російських мігрантів (тобто втікачів від мобілізації в РФ) до Грузії літом 2022 р.. Shaishmelashvili [18], в свою чергу, вивчає російську збройну агресію з точки зору її перманентної та циклічної дії, а також потенційних шляхів усунення її деструктивної дії в майбутньому.

Ряд робіт вивчає проблематику російського впливу на політичні процеси в Молдові. Deen, Zweers [19, с. 18–20] розглядають комплекс напрямків впливу РФ на політичні процеси в Молдові в контексті найбільш вразливих зон (енергетичний сектор, експортні ринки та обмеження, гібридний тиск з анклаву Придністров'я, вплив про-російських партій всередині Молдови).

Villiers Negroponte, Aliyev [20] вивчають проблематику російського впливу в Молдові в розрізі тиску з анклавів і внутрішньополітичного тиску з боку парламентської та не-парламентської про-російсько налаштованої опозиції. Tostes, Renni [21, с. 3–5] аналізують тренд європеїзації Молдови в контексті впливу РФ на політичні процеси в країні. Hedlund [22] вивчає перспективи відновлення територіальної цілісності та євроінтеграції Молдови в світлі російської збройної агресії в Україні. Rupert [23] розглядає проблематику гібридного тиску РФ на Молдову, що має комбінацію економічного тиску внаслідок збройної агресії в Україні та політичного тиску, спричиненого активністю агентів впливу всередині Молдови.

Однак, проблематика сутності та особливостей російського впливу на сусідні країни як комплексу гібридних заходів агентів впливу в рамках геополітичної і геокультурної парадигми т. зв. руского міра недостатньо досліджена.

Метою статті є ідентифікація особливостей реалізації російського гібридного впливу на політичні процеси сусідніх держав регіонів Східної Європи та Кавказу, виходячи з парадигми т. зв. руского міра як ідеологічного конструкту геополітичного та геокультурного спрямування. В межах цього дослідження сформовано ряд **завдань**:

- Визначити сутність російського впливу на сусідні держави, виходячи з підходу гібридизму;
- Узагальнити підходи в рамках ідеологічної моделі впливу РФ на політичні процеси сусідніх країн, враховуючи її геополітичне та геокультурне спрямування;
- Сформулювати пропозиції з подолання наслідків шкідливого впливу РФ в рамках гібридного підходу.

Виклад основного матеріалу. В світлі посилення геополітичних ризиків в світі загалом і в регіонах Східної Європи та Кавказу зокрема – внаслідок тривалої гібридної агресії РФ – все більшої уваги дослідників і публіцистів привертає проблематика геополітичного та геокультурного впливу РФ. Відповідно постає задача з поглиблення розуміння щодо сутності та особливостей російського впливу на сусідні країни (в першу чергу, Україну, Грузію, Молдову) в рамках ідеології т. зв. руского міра та її ключових провідників в формі агентів впливу на політичні процеси згаданих вище країн.

Зауважимо, що в рамках парадигми т. зв. пострадянського простору ряд країн регіонів Східної Європи та Кавказу сприймаються РФ як своєрідна «сіра зона». Відповідно щодо цих країн РФ виробила специфічний комплекс дій з розповсюдження свого впливу в рамках гібридних заходів на різних напрямках як коротко-, так і довгострокового характеру.

Вищезазначений підхід РФ до т. зв. сірої зони укладається в геополітичну концепцію т. зв. руского міра. Ми визначаємо т. зв. руский мір як геополітичну доктрину нео-імперського спрямування, що ґрунтується на хибному уявленні про виключність російського суспільно-державного ладу через поєднання конструктів щодо минулого та майбутнього існування російської спільноти. В рамках нашого бачення, ідеологія т. зв. руского міра на має на меті:

- 1) створення валідної національної ідеї РФ;
- 2) обґрунтування претензій на вищість;
- 3) створення підстав для регіонального лідерства на колишніх радянських теренах.

Характерною особливістю даної ідеології є її зовнішнє спрямування – як на безпосередньо сусідні країни, так і країни інших регіонів світу. Це забезпечується за рахунок її гібридної дії, що охоплює широкий спектр факторів впливу на суспільну думку в інших країнах світу. Такі особливості також зумовлені застосуванням широкого набору інструментів просування ідеології РФ, що охоплює агентів впливу, медіа-активність, роботу в сучасних цифрових каналах комунікації, гібридну дію в рамках просвітницької, культурної, клерикальної діяльності РФ закордоном.

Відзначимо еkleктичне наповнення ідеології т. зв. руского міра. Це можемо пояснити спрямуванням даної ідеології на широкі маси з різних соціальних груп в різноманітних регіонах світу. Відповідно настільки розрізнені цільові аудиторії мають охоплюватися різними меседжами зі змістовим навантаженням, що є часто неузгодженим поміж собою. Такий гібридний підхід зумовлює синкретичність даної ідеології, що виявляється в комбінуванні розрізнених ідеологічних конструктів, що на перший погляд є протилежними один одному за своєю сутністю. Узагальнено змістове наповнення ідеології т. зв. руского міра подано на рис. 1.

Рис. 1. Узагальнене змістове наповнення ідеології т. зв. руского міра

Джерело: складено автором

Зауважимо, що ідеологія т. зв. руского міра в першу чергу ґрунтується не на соціально-економічних важелях – на противагу сучасним концепціям просування інтересів ключових країн Північної Америки та Західної Європи. Натомість дана ідеологія, що має за мету розповсюдження впливу РФ, базується переважно на соціально-культурних важелях, що мають геополітичний і геокультурний відбиток. Характерною особливістю даного підходу є базування на уявній квазі-спільності РФ з сусідніми державами. До напрямків квазі-спільності можемо віднести такі ключові аспекти:

- Культурний;
- Релігійний;
- Історичний.

В рамках такого підходу, що ґрунтується на уявній соціально-культурній спільності, що має в основі геополітичні та геокультурні важелі, російськими ідеологами обґрунтовується наріжність концепції т. зв. «спільної вітчизни», що набуває вияву в її територіальних зазіханнях та претензіях на панівну роль в сусідніх державах. В практичному вияві дана концепція набуває тези щодо т. зв. «загальноросійського народу», що має спільну культуру, мову, релігію в силу спільного історичного минулого незалежних держав в рамках колишніх Російської імперії та СРСР.

В результаті, створюється ґрунт для атак РФ на територіальну цілісність сусідніх держав – першочергово з т. зв. пострадянського простору. До того ж, дана ідеологічна конструкція обґрунтовує претензії РФ на провідну роль на просторі сусідніх держав в соціально-культурному та полі-

тичному просторі – уникаючи прямого впливу в рамках збройного конфлікту. Це додатково підкреслює гібридизм, притаманний політиці впливу РФ на сусідні держави регіонів Східної Європи та Кавказу.

Зауважимо, що Україна, Грузія, Молдова в різний час в загальних деталях зазнали дії описаного вище комплексу російського впливу. Всі три країни зазнали підготовки ґрунту для російської збройної агресії в формі, в першу чергу, геокультурного впливу. Наступним етапом була масована дія російських агентів впливу як в парламентській, так і не-парламентській опозиції, що мала про-російське налаштування; це активно підривало суспільство України, Грузії, Молдови зсередини, не даючи сформуватися позитивному дискурсу, що спрямований на побудову спроможних інституцій демократичного суспільства з ринковою економікою. Зауважимо, що політичними агентами впливу могли бути як окремі фізичні особи (включаючи парламентську та не-парламентську опозицію), так і юридичні особи (партії, громадські об'єднання, неприбуткові організації, корпорації). Надалі РФ переходила до гібридної агресії, що охоплювала важелі тиску соціально-культурного та соціально-економічного спрямування. Кульмінацією гібридного тиску РФ на Україну, Грузію, Молдову ставала російська збройна агресія. На завершення РФ в квазі-правовому полі оформлювала захоплений анклав для подальшого тиску на згадані країни з метою повної руйнації їх курсу на демократизацію та закріплення панування РФ на т. зв. пострадянському просторі.

Рис. 2. Узагальнена схема впливу РФ в рамках ідеології т. зв. руского міра на Україну, Грузію, Молдову

Джерело: складено автором

Узагальнено даний підхід розповсюдження впливу РФ на Україну, Грузію, Молдову, що базується на ідеології т. зв. руского міра, подано на рис. 2.

Іншою важливою ознакою концепції т. зв. руского міра є її переважне базування на комунікаційних і медіа-технологіях, включаючи найбільш новітні канали та засоби, що доступні в діджиталізованому середовищі. Незважаючи на уявну закоріненість ідеології т. зв. руского міра в культурно-історичні та релігійні аспекти, російська пропаганда активно послуговується найсучаснішими засобами та каналами комунікації в просторах соціальних мереж, цифрових платформ, поєднуючи їх в єдиний комплекс впливу на політичні процеси в сусідніх країнах. Даний комплекс медіа-впливу активно доповнюється іншими гібридними засобами, а саме просвітницькими, культурними, клерикальними місіями. В рамках даного комплексу дій активно залучаються лідери думок в суспільствах інших країн. Додатково виділений вище комплекс політичного впливу доповнюється агентами впливу з парламентської та не-парламентської опозиції, громадських та неприбуткових організацій у відповідних країнах.

В контексті впливу РФ на політичні процеси сусідніх країн з регіонів Східної Європи та Кавказу, а також країн інших регіонів цікавим є кейс застосування медіа-активів для деформації та моделювання суспільної думки у відповідних країнах. Ключовим провідником такого комплексу гібридних заходів є медіа-холдинг *RT*. Даний медіа-холдинг, що в минулому мав назву *Russia Today*, слугує засобом поширення дезінформації, підриву системи цінностей у розвинених країнах і країнах, що розвиваються майже у всіх регіонах світу.

Зазначимо, що *RT* діє з 2005 р. і з того часу системно розповсюджує російську деструктивну пропаганду за допомогою комплексу узгоджених між собою інструментів. Характерною рисою діяльності даного медіа-холдингу закордоном є цілеспрямоване системне розповсюдження оманливої інформації щодо ключових подій у житті окремої країни та світу в цілому, живлення різноманітних теорій змови, перекичування фактів, відверте подання сфабрикованих квазі-фактів.

Наступним етапом в підривній діяльності *RT* (з 2010-х рр.) стала побудова власної екосистеми дезінформації, що в рамках єдиної системи поєднала як традиційний канал телебачення, так і канали на цифрових майданчиках – в першу чергу, на цифровій платформі *Youtube* в поєднанні з т. зв. «фабриками тролів», що системно діяли на різноманітних майданчиках соціальних мереж. Дана гібридна система дезінформації додатково підкріплювалася т. зв. «новинними» веб-сайтами в мережі Інтернет (на кшталт *Sputnik* та інших), що виконували роль вкиду деструктивних тез під видом новин. Дана екосистема активно допо-

внювалася залученням місцевих агентів впливу та лідерів думок у суспільствах відповідних країн.

Зауважимо, що РФ чинить вплив на політичні процеси за допомогою згаданого вище медіа-холдингу не тільки в сусідніх країнах, але і в провідних державах світу. Наприклад, звіт розвідки США 2017 р., що оцінював операції впливу РФ під час президентських виборів, дійшов висновку, що *RT* був частиною кампанії РФ, що мала за мету підрив демократії в США за рахунок маніпуляції виборчим процесом, дискредитації інституцій демократичного суспільства. В цьому контексті ключовим завданням РФ ставила вплив на результати президентських виборів у США 2016 р.

При цьому, як керівництво медіа-холдингу *RT*, так і російський уряд стверджують, що *RT* є незалежною інформаційною агенцією на кшталт британської інформаційної служби *BBC*. Однак, варто зауважити, що на відміну від прикладу *BBC* структура фінансування та управління *RT* є надмірно непрозорою, що свідчить про те, що даний медіа-холдинг слугує цілям пропаганди та політичного впливу РФ. Додатково тезою в даному ключі є беззаперечна підтримка та брак навіть мінімальної критики на адресу чинного очільника РФ на медіа-ресурсах *RT*. В результаті, реальною метою медіа-холдингу *RT* є чинення впливу, а не інформування громадян інших країн.

Відповідно діяльність *RT* в США підпадає під законодавство, що регулює роботу іноземних агентів *Foreign Agents Registration Act, FARA* (Закон США «Про реєстрацію іноземних агентів» від 1938 р.). Зокрема, американці законодавці відмічають систематичне втручання РФ за допомогою вищезазначеного медіа-холдингу в американські вибори різного рівня, а також здійснення інформаційних кампаній, що мають за мету дискредитувати демократичні інституції США. Це відбувається в комбінації з комплексом кібер-атак і діяльності хакерів, що керуються з російських урядових структур. Важливо, що в даному контексті американські законодавці проводять чіткі паралелі між підривною діяльністю *RT* і роботою пропагандистського комплексу німецьких нацистів до початку і під час II світової війни. При цьому, в рамках згаданого вище законодавства діяльність медіа-холдингу *RT* не забороняється на теренах США, натомість законодавство вимагає достатнього розкриття даних щодо походження інформації, що транслюється американській аудиторії. Що важливо, в рамках такого підходу принцип свободи слова дотримується.

Відповідно наголосимо, що в рамках боротьби зі шкідливим впливом ідеології т. зв. руского міра необхідно застосовувати ряд гнучких заходів, що мають переважно перебувати в правовому полі відповідних країн. До такого комплексу заходів можемо віднести, по-перше, дієвий моніторинг

і контроль про-російських агентів впливу за допомогою правоохоронних органів і контр-розвідки, по-друге, здійснення адекватної просвітницької діяльності та інформаційно-комунікаційної роботи в різних групах суспільства, по-третє, активне сприяння розбудові інституцій демократичного суспільства.

Висновки. В підсумку, вивчено особливості дії російського гібридного впливу на політичні процеси України, Грузії, Молдови, виходячи з ідеології т. зв. руского міра, що має геополітичний і геокультурний ґрунт. РФ систематично та довгий час чинила вплив на політичні процеси сусідніх країн в регіоні Східної Європи та Кавказу на т. зв. пострадянському просторі за допомогою комплексу гібридних заходів соціально-економічного та соціально-культурного спрямування, що мали за мету підрив суверенітету та територіальної цілісності у державах в згаданих вище регіонах. Даний комплекс гібридних заходів першочергово набув вияву в просуванні ідеології т. зв. руского міра. В основі лежала підтримка гібридної діяльності агентів впливу на політичні процеси в Україні, Грузії, Молдові.

Виходячи з авторського визначення, ідеологія т. зв. руского міра заснована на гібридизмі та ідеологічних конструктах геополітичного та геокультурного характеру. До основних підвалин даної

ідеології віднесено еkleктичний комплекс ідеологічних конструктів месіанства, панславізму, євразійства, спільності вітчизни, імперіалізму, шовінізму. До особливостей російського впливу віднесено його синкретичність, еkleктизм, базування на геополітичних і геокультурних конструктах, що додатково підкреслює гібридизм даної ідеології. До інших характерних особливостей віднесено базування на сучасних медіа та комунікаційних технологіях, активне застосування новітніх цифрових рішень, а також масштабне залучення агентів впливу з метою просування про-російських меседжів у суспільствах відповідних країн. Відмічено, що політичними агентами впливу могли бути як окремі фізичні особи (включаючи парламентську та не-парламентську опозицію), так і юридичні особи (партії, громадські об'єднання, неприбуткові організації, корпорації).

Перспективами майбутніх досліджень з даного напрямку є поглиблення розуміння проблематики гібридного впливу РФ на країни регіону з формуванням дієвого комплексу заходів із запобігання шкідливого впливу як на коротко-, так і довгостроковому горизонті. Додатковий науковий інтерес становить виявлення особливостей політичного впливу на інші регіони Європи та світу в рамках ідеології т. зв. руского міра та інших ідеологічних конструктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Culver N. Russian Influence Operations: Hybrid Warfare or Modern Statecraft, and its Impact to the West. *Canadian Forces College Research Series*. 2019. № JCSP-46. С. 1–28.
2. Minzarari D. The next war: How Russian hybrid aggression could threaten Moldova. *European Council of Foreign Relations Research Series*. 2022. № ECFR/460. С. 1–21.
3. Jonsson O. The Evolution of Russian Hybrid Warfare: EU/NATO. *Center for European Policy Analysis Research Series*. 2021. № 1/28/21. С. 1–62.
4. Kaunert C. EU Eastern Partnership, Hybrid Warfare and Russia's Invasion of Ukraine. *EUCRIM: The European Criminal Law Associations' Forum*. № 2/2022. С. 158–164.
5. Orenstein M.A. Russia's Hybrid War on the West. The Lands in Between. Oxford University Press. 2019. С. 8–46.
6. Шинкарук К. Україна – Росія: сценарії розвитку відносин до 2020 року. *Compass 2020: Friedrich Ebert Stiftung Research Series*. 2020. С. 1–14.
7. Середюк Н. Політичні аспекти українсько-російського протистояння (на сучасному етапі). *Politicus*. 2019. № 5. С. 65–69.
8. Майборода О. Консолідація українського суспільства в умовах російської агресії: проблема пошуку оптимальних політичних рішень. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2018. № 5-6(91-92). С. 138–157.
9. Мартинюк Віталій. Невійськова допомога НАТО Україні в умовах агресії Росії. *Аналітичні огляди УНЦПД*. 2015. № 15/740. С. 1–3.
10. Lohsen A. How the War Could Transform Ukrainian Politics. CSIS Research. 2022. URL: <https://www.csis.org/analysis/how-war-could-transform-ukrainian-politics> (дата доступу: 17.11.2022).
11. Masters J. Ukraine: Conflict at the Crossroads of Europe and Russia. CFR Research. 2022. URL: <https://www.cfr.org/background/ukraine-conflict-crossroads-europe-and-russia#chapter-title-0-9> (дата доступу: 17.11.2022).
12. Savoye V., Armakolas I., Vračić A. Political Trends and Dynamics: The Russian invasion of Ukraine: what consequences for Southeast Europe? *SOE FES Research Series*. 2022. № 1/22. С. 1–44.
13. Seskuria N. Russia's "Hybrid Aggression" against Georgia: The Use of Local and External Tools. *Center for Strategic & International Studies Research Series*. 2021. № 9/2021. С. 1–5.

-
14. Seskuria N. As Russia demands legal guarantees from the West, is Georgia on anyone's mind? MEI Policy Analysis Research. 2022. URL: <https://www.mei.edu/publications/russia-demands-legal-guarantees-west-georgia-anyones-mind> (дата доступу: 17.11.2022).
 15. Burkadze Z. How Russia's War Against Ukraine Affects Georgia. ISPI Research. 2022. URL: <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/how-russias-war-against-ukraine-affects-georgia-36058> (дата доступу: 17.11.2022).
 16. Buziashvili E., Gigitashvili G., Khidasheli T. Russian and Chinese Influences in Georgia: 2021 Update. *European Values Center for Security Policy Research*. 2021. № 1/22. С. 1–30.
 17. Darieva T. Georgia's New Wave of Russian Migrants. ZOIS Spotlight. 2022. URL: <https://www.zois-berlin.de/en/publications/zois-spotlight/georgias-new-wave-of-russian-migrants> (дата доступу: 17.11.2022).
 18. Shaishmelashvili G. Russia's Permanent War against Georgia. FPRI Black Sea Strategy Papers. 2021. URL: <https://www.fpri.org/article/2021/03/russia-permanent-war-georgia/> (дата доступу: 17.11.2022).
 19. Deen B., Zweers W. Walking the tightrope towards the EU Moldova's vulnerabilities amid war in Ukraine. *Netherlands Institute of International Relations: Clingendael Report*. 2022. № 10/22. С. 1–60.
 20. Villiers Negroponte D., Aliyev T. Vulnerable Moldova. Wilson Center Research. 2022. URL: <https://www.wilsoncenter.org/article/vulnerable-moldova> (дата доступу: 17.11.2022).
 21. Tostes A.P., Renni, Y. Europeanisation to the Eastern borders: Moldova's EU Rapprochement. *Revista Brasileira De Política Internacional*. 2021. № 64(2). С. 1–17.
 22. Hedlund S. Moldova's future is tied to Russia's war in Ukraine. GIS Research. 2022. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/moldova-russia-ukraine/> (дата доступу: 17.11.2022).
 23. Rupert J. In Moldova, Russia Wages Another Hybrid War. On Ukraine's flank, Moscow crimps Moldova's economy and spurs protests to halt its move toward Europe. USIP Research. 2022. URL: <https://www.usip.org/publications/2022/11/moldova-russia-wages-another-hybrid-war> (дата доступу: 17.11.2022).
 24. DOJ's Push to Register State-Run Media Under FARA. FARA.US. 2019. URL: <https://www.fara.us/foreign-agents-registration-act> (дата доступу: 17.11.2022).